

מדיניות כלכלית ופיתרונות לצעירים ולמעמד הביניים בישראל

פרופ' אליס ברזיס
מנהלת מכון עזריאלי

I. הקדמה

צמיחה כלכלית ואי-שוויון חברתי הם נושאים מורכבים המנותחים רבות בתיאוריות הכלכליות. במסמך זה אתייחס לרובד ספציפי של תיאוריית הצמיחה הנקרא: תיאוריית ה-"O-ring"¹. תיאוריה זו גורסת שדברים קטנים יכולים להשפיע רבות. לפעמים, ממשלה יכולה להשקיע מיליארדים במדיניות כלשהיא, ודבר קטן יביא להתמוטטות כל הקונספציה. אם כן, מסמך זה מביא מספר פיתרונות פרקטיים לבעיות האקוטיות של מעמד הביניים, ולא מנסה להתבונן בשאלות פילוסופיות על צדק חברתי ואי-שוויון. אנו מחלקים את ההצעה שלנו לשני חלקים. החלק הראשון חוזר על הצעות שהוזכרו בתקשורת ואנו תומכים בהם. בחלק השני של מסמך זה, אנו מביאים פיתרונות שלא הועלו עד עתה, ויכולים לפתור חלק מהבעיות הרבות של הציבור הצעיר בישראל השייך למעמד הביניים שרוצה חיים נאותים.

II. המלצות שכבר הוזכרו בתקשורת

מספר פיתרונות הועלו, ואנו מסכימים שחלק מהם נחוצים וטובים למדינת ישראל ואלו הם:

- מדרגת מס נוספת על הכנסות מעל 70-80,000 שח' לחודש.
- מדרגה נוספת ותלולה במס השולי להכנסות מעל 150,000 שח' לחודש.
- הקטנת הריכוזיות דרך הפרדה בין אחזקות ריאליות ופיננסיות.
- בדיקה מעמיקה יותר של הצעת ח"כ יחימוביץ על תקרת השכר.

אנו נביא עתה המלצות שלא הועלו כלל עד עתה. נחלק אותם לשני חלקים. בחלק הראשון, נעלה הצעות המתאימות לכל שותפי הקואליציה הנוכחית. בחלק השני, נעלה המלצות למדיניות שלא יהיה קל לראש הממשלה להעביר בקואליציה הנוכחית. נתחיל עם החלק הראשון.

¹ ראה: M. Kremer. "The O-Ring Theory of Economic Development" QJE, 1993

III. המלצות חדשות למדיניות**1. שינויים מבניים אשר יכולים להיות מקובלים על כולם.****א. דיור זול בסביבת הערים והקמפוסים**

אין ספק שבשנתיים האחרונות, ישנה מצוקת דיור במדינת ישראל. אנו מקווים שהחלטות הממשלה והוודל"ים יאפשרו פתיחת צוואר הבקבוק. תהליך של בנייה רגילה ייקח לפחות שלוש שנים, ויש צורך לפיתרון ביניים מהיר שיגשר על פני התקופה הזאת של שלוש שנים. פיתרון כזה קיים בחו"ל. יש אפשרות לבנות בנין של 5 קומות תוך פחות משנה. בניינים כאלו נבנו באמסטרדם. לפי חישובנו (במידה והממשלה תקצה שטח בחינם ל-10 השנים הבאות), שכר דירה יהיה בין 700 ל-1,500 ₪, כפונקציה של גודל הדירה. לפי תחזיותינו, כ-1,000 דירות יכולות להיות מוכנות כבר בפברואר 2012. (עלות הקמת הדירה נעה בסביבות 25,000 אירו). כתובת האתר היא²:

<http://www.tempohousing.com/projects/keetwonen.html>

ב. חינוך לגיל הרך³

במדינת ישראל של שנת 2011 יש צורך במערך של פעוטונים נגישים, לא יקרים וקרובים למקום העבודה של ההורים. בהתבסס על מחקרים בחו"ל, אנו ממליצים על: כל חברה מעל 50-100 עובדים, תפתח במסגרת החברה פעוטון אשר יהיה נגיש לכל עובדי החברה. מקום העבודה יוכל לדרוש תשלום של כ-1,000 ₪ לילד (ופחות לילד השני) אשר ינוכה מהשכר ברוטו. שעות הפעוטון יהיו כשעות העבודה באותה חברה. עלינו להדגיש שגברים כנשים יוכלו לרשום את ילדיהם בפעוטון זה. מערכת זו נפוצה בעולם בשם: Workplace Nursery.

<http://www.flyingstartdaynursery.com/workplace-nursery/index.html>

חברות אשר ישקיעו בפעוטונים יקבלו מענקים. יש גם צורך להקטין את ההוצאות הבירוקרטיות של גנים פרטיים.

² טל: +31-20-468-3393

³ בהסתמך על ספרות רחבה בתחום זה אשר נכתב על ידי חוקרים בחו"ל אנו מגיעים לשתי מסקנות. הראשונה היא שפעוטונים נגישים ולא יקרים מאפשרים לנשים לצאת לעבודה, אשר תורם גם לירידה באי-שוויון ולהרגשה של סיפוק גדול יותר לנשים ובני-משפחתם. שנית, ילדים שהיו במסגרת עם ילדים אחרים בגיל צעיר מתפתחים יותר מהר (ceteris paribus) מאשר ילדים שנשארו בבית.

ג. יבוא פרטי ויבוא מקביל

הסיבה העיקרית למחירים הגבוהים היא העדר תחרות ביבוא. אכן, למרות אפשרות של יבוא מקביל, עבודות מחקר הראו שיש תופעה של "מונופול על גב מונופול"⁴. אם כן, יש צורך להוריד מכסים, אך אין זה מספיק. יש להקל על יבוא פרטי דרך האתרים מחו"ל ללא מכס. לדוגמא, אם עגלת תינוק מחברה מסוימת יקרה מאוד בארץ, אזי הציבור יוכל לרכוש אותה באתר בחו"ל, (הכולל EBAY)⁵.
אנו ממליצים שלא להוריד השנה את מיסי הקניה על מכוניות.
לאחר הורדת מכסים והגבלות לא מכסיות (NTB) משך השנים הבאות, הממשלה תוכל לבדוק הורדת מיסים על מכוניות לאחר שנת 2013.

2. שינויים מבניים אשר יכולים להביא להתנגדות חלק מחברי הקואליציה.

א. הקדמה

מחאה זו אינה מחאה של עשירים מול עניים. מחאה זו היא מחאה של ציבור עובד, התורם לחברה אשר מתבונן מסביבו ורואה שהוא מנוצל.
בהסתכלות ארוכת שנים, צמיחה כלכלית היא לא תמיד תנאי מספיק לרווחת החברה, אך היא תנאי הכרחי. צמיחה לא יכולה להתקיים במדינתנו כאשר קבוצות רבות לא משתתפות בשוק העבודה.
על כן, שינוי במדיניות הממשלה לא יכולה להתמקד רק במדיניות המיסים (שתמיד קל לשנות), או בהורדת השפעת הטייקונים.
הבעיה האקוטית של מדינתנו היא התנהגות של קבוצות עניות מתוך בחירה שלהם. המלצותינו הן:

ב. לימודי ליבה

ישראל לא תוכל לשרוד ללא רמת הון אנושי נאותה של כל אזרחיה. יש צורך להכיל לימודי ליבה על כל קבוצות האוכלוסין שבישראל, ללא יוצא מהכלל.
אנו ערים לכך שתהיה התנגדות חזקה מטעם ראשי העדה החרדית. יתכן וזמן זה של מחאות יביא אותם להבין שאין ברירה וזה הזמן לשינויים מהותיים בחינוך ילדיהם.

⁴ ראה: ברזיס עליזה (אליס) ואבי וייס: "מבנה שוק היבוא וליברליזציה במדיניות סחר חוץ" רבעון לכלכלה, 1995.
[http://econ.biu.ac.il/files/economics/shared/staff/u46/market structure and trade liberalization - the case of sole importership.pdf](http://econ.biu.ac.il/files/economics/shared/staff/u46/market%20structure%20and%20trade%20liberalization%20-%20the%20case%20of%20sole%20importership.pdf)

⁵ אנו ערים לכך שישנם אתרים שלא מאפשרים משלוח לכתובת ישראלית. יש צורך לפתח מיזם של "תחנה ביניים".
ראה: ברזיס עליזה (אליס): "השפעת האינטרנט והסחר המקוון על ריכוזיות ותחרות ביבוא", רבעון למיסים, 2000.
<http://econ.biu.ac.il/files/economics/shared/staff/u46/internetall.pdf>

ג. שינויים דמוגרפיים ותמיכה ממשלתית

לאורך השנים מדינת ישראל תמכה במשפחות מרובות ילדים. אך מחקרים כלכלים הראו שאין אפשרות להשקיע בהון אנושי כאשר המשפחות הן גדולות מדי. בנוסף, מחקרים רבים מראים שמשפחות גדולות מתקשות לעשות לרווחתן. אפילו בציבור החרדי, מספר נשים מובילות מתחילות להעזי ולומר שכמות גדולה של ילדים במשפחה הוא רע לנשים החרדיות. אך הרבנים עדיין שותקים.

על כן, אנו מציעים שתיפסק קצבת ילדים מהילד השישי ומעלה (לפי האב) שיולד לאחר שנת 2011. אנו לא ממליצים להפסיק את הקצבה לילדים שכבר נולדו, אך לא תהיה קצבה בעתיד. זכותה של כל משפחה להיות מרובת ילדים: אכן זו זכותה, אך לא על חשבון הכלל.

ד. לימוד מקצוע

התמיכות במשפחות החרדיות הן מרובות. בחורי ישיבות ואברכים הלומדים בישיבות ובכוללים מקבלים קצבה.

אנו מציעים שקצבת הלימודים תהיה מותנית בלימודי מקצוע במסגרת הישיבה ו/או הכולל. יש לזכור שתנאים ואמוראים בזמן התלמוד התפרנסו למחייתם ממקצועות חילוניים כגון: סנדלרות או נגרות. לכן טוב יהיה אם אברכים ילמדו להיות חשמלאים וכו'. זה יאפשר להם להצטרף לשוק העבודה לאחר שנתיים בכולל.

IV. סיכום

בהקדמה ציינתי החשיבות של "שינויים קטנים". השינוי המהותי ביותר שיכול להתרחש כתוצאה מהמחאה הוא שינוי התנהגות:

אמנה חברתית ושינוי התנהגות חברתית

מעמד הביניים הצעיר אוהב לקנות מוצרים המביעים "status". יתכן והתנהגות זו מושפעת מהצריכה הראוותנית של הטייקונים, שהשפיעה לרעה על מדינת ישראל. חתונה ב 7 מיליון ₪, זו שערורייה! אפילו אם רכושם הגדול נצבר על ידי פעילות כלכלית שתורמת לגידול בפריון של מדינת ישראל (וכנראה שלא), זו התנהגות לא רצויה.

אך חתונה ב 200,000 ₪ של צעירים ממעמד הביניים (שממומן על ידי צ'קים) היא גם שערורייה. יתכן ובעת של מחאה חברתית, זהו הזמן לאמנה חברתית: (i) הטייקונים יצמצמו את הצריכה הראוותנית. (ii) מעמד הביניים יפסיק לראות בצריכה ראוותנית מקום ל STATUS אלא דווקא מקום לגיחוך על ערכים שאינם רלוונטיים לאושר (הרי התיאוריות הכלכליות החדשות על אושר מדגישות שכל הצריכה הראוותנית לא מביאה אושר). (iii) התקשורת תפחית את התוכניות בהן מדברים רק על צריכה ראוותנית. במקום זה, היא תגדיל כמות שידורים של "שולחן עגול" בו אנשים מתווכחים על נושאים שברומו של עולם, ולא על כמות היהלומים ש"סלב" ענד על ידו. נחזור להיות עם "הספר והערכים" ולא עם "הקניות והמותגים". (iv) חברי הממשלה והכנסת יתנהגו בהתאם, הם אמורים לתת דוגמה, ולכן, הם יתנהגו בצניעות.

יישום מדיניות

לסיכום, מסמך זה התמקד בעיקר במעמד הביניים, ובמיוחד מעמד הביניים הצעיר שלומד, עובד ומגדל ילדים. אנו מודעים לכך שבעיית החיסכון ואי-יעילות המערכת הפנסיונית הוא נושא חשוב, אך הוא לא הועלה במסמך זה, כי הוא קשור לפרטים יותר מבוגרים. יש להדגיש שנתונים על הכנסות והוצאות של העשירונים השונים, כפי שהם מתפרסמים, לא מאפשרים להדגיש שהוצאה של צעירים ומבוגרים שונה לחלוטין. הבעיה האקוטית של מדינת ישראל היא הפער בין ההכנסות להוצאות של צעירים ממעמד הביניים. זהו נושא תזכיר זה.

שינוי מדיניות כלכלית וחברתית אינו פשוט. על הממשלה לפעול ברציונאליות ללא חיפזון. אין להמעיט בחומרת המשבר הכלכלי בחו"ל והמשבר החברתי בארץ. חייבים לנצל את העובדה שההכרה בכך שאנו מצויים במשבר מאפשרת מבחינה פוליטית את ביצועם של השינויים הנועזים ההכרחיים למשק. אך תהא זו שגיאה לבצע מהלכים שאינם נדרשים העלולים אפילו להסיט את המשק לכיוון הלא נכון. ולכן על ממשלת ישראל להיות זהירה מאוד. אך אין לראות בדברים אלו לגיטימציה למיסמוס תהליך השינוי הנדרש.

המסקנה מכל האמור לעיל היא כי יש לגבש מדיניות ארוכת טווח אשר תהיה אמינה. יש לקבוע באופן ברור את המטרות והיעדים של המדיניות, להציע כלים שיהיו עקביים עם השגת מטרות אלו ויש ללוות זאת בצעדים שישכנעו את הציבור הישראלי בכך שאכן מדיניות זו תבוצע. הצענו שינויים תפישתיים יותר מאשר תקציביים. על הממשלה להעז לבצע שינויים אלו.